

Milan Pahor

OPCIJE V KANALSKI DOLINI (1939—1942)

Referat na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Tolminu 1.—3. oktobra 1986.

Pred prvo svetovno vojno so živeli v Kanalski dolini skoraj izključno pripadniki slovenske in nemške narodnosti. Še sredi 19. stoletja so bile občine Žabnice, Ukve in Lipalja vas popolnoma slovenske, občina Tablja (Pomtebba) popolnoma nemška, v Naborjetu in na Trbižu pa so prevladovali nemško govoreči (glej, priložo 1). Od leta 1880 do leta 1910 se je delež slovenskega prebivalstva stalno zmanjševal in to tudi v občinah oziroma vaseh, ki so bile do tedaj izključno slovenske. Vse to je jasno razvidno iz uradnih štetij v omenjenem obdobju 1880—1910² (glej priložo 2).

Že na prvi pogled bode v oči dejstvo, da so bile občine in vasi jasno ločene: v nekaterih občinah so močno prevladovali Nemci, v drugih pa Slovenci. Če si ogledamo te razlike v sklopu socioekonomskega vidika, potem so imeli Slovenci večino v občinah oziroma krajih, kjer sta prevladovala živinoreja in gozdarstvo, nemško govoreči pa so prevladovali v krajih, kjer je prevladovalo meščanstvo, uradništvo

Priloga 1: Czoernigova statistika 1846 (podatki po delu Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, 1975, str. 111—118)

Občina	Skupno	Nemcev	Slovencev
Lipalja ves	419		419
Naborjet	748	648	100
Pontabelj	520	520	
Trbiž	2313	2013	300
Ukve	1181		1181
Žabnice	958		958
Okraj Trbiž	6139	3181	2958

Priloga 2: (podatki kakor zgoraj)

Uradna štetja									
Občina	1880				1890		1900		
	Prisot. prebiv.	Občevalni jezik dom.		Prisot. prebiv.	Občevalni jezik dom.		Prisot. prebiv.	Občevalni jezik dom.	
		prebiv.	nem.		slov.	prebiv.		nem.	slov.
Lipalja ves	400	21	366	349	7	340	331	15	310
Naborjet	894	774	66	770	730	6	763	679	50
Pontabelj	684	642	—	734	626	12	804	744	12
Trbiž	2953	2735	137	3147	2759	287	3640	3262	223
Ukve	1023	21	994	985	43	940	903	82	817
Žabnice	913	33	866	859	52	806	856	162	693
Okraj Trbiž	6867	4226	2429	6844	4217	2391	7297	4944	2105
Bela peč	659	606	53	563	470	74	714	618	55
Skupaj	7526	4832	2482	7407	4687	2465	8011	5682	2160

¹ Bogo Grafenauer, Kanalska dolina, Ljubljana 1946, 7 — odslej Kanalska dolina; Bogo Grafenauer, Kanalska dolina, v: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Ljubljana—Koper—Trst 1975, 114 — odslej Slovenci v Italiji.

² Kanalska dolina, 9; Slovenci v Italiji, 115—116.

Občina	Uradno štetje 1910				1910	
	Prisotno prebivalstvo	Občevalni jezik dom. prebivalstva		Drugi	Slovensko privatno štetje	
		nem.	slov.		Nemci	Slovenci
Lipalja ves	367	48	308		5	361
Naborjet	781	695	40	25	319?	96
Pontabelj	917	807	17	10	704	120
Trbiž	3914	3480	93	198	2383	1190
Ukve	844	247	591		17	821
Žabnice	844	345	492		36	801
Okraj Trbiž	7667	5622	1541	233	464	3379
Bela peč	947	775	141	566		
Skupaj	8614	6397	1682			

ter delavstvo (vendar so bili v rudarskem naselju Rabelj močno prisotni tudi Slovenci). Iz navedenega jasno prihaja na dan neenaka razporejenost prebivalstva: nadaljnja ugotovitev je seveda ekonomska zaostalost slovenskih vasi. Iz vsega tega ni težko priti do zaključka, da so bili Slovenci v dvakratnem podrejenem položaju: v socioekonomskem ter v narodnem smislu. Družbena zaostalost pa kmalu privede v zapostavljen političen položaj. Tradicionalni sloji (kmetje, bajtarji, gozdni delavci, pastirji) — in prav tem plastem je pripadala večina slovenskega prebivalstva — so začeli močno zaostajati v družbenem razvoju, medtem ko so se novi družbeni sloji (meščanstvo, uradništvo, delavstvo) v vedno večji meri prilagajali in popuščali politično in gošpodarsko močnejšemu nemškemu prebivalstvu. Od tega načela dalje pa je le kratek korak do odpovedi lastnega materinega jezika in končno do asimilacije.

Po razpadu avstroogrske monarhije so se odnosi med Nemci in Slovenci spremenili, saj so bili po letu 1918 — eni in drugi — pod novo oblastjo: kraljevino Italijo.

Poleg spremenjene politične pripadnosti se je začelo priseljevanje Italijanov in Furlanov, kar se jasno zrcali v štetjih v letih 1921 in 1931 (glej prilogo 3). Čeprav je število prebivalstva med letom 1910 in letom 1921 očitno naraslo, je obenem število slovenskega in nemškega prebivalstva nazadovalo. Seveda moramo uradna štetja previdno jemati v poštev, saj so bila od nekdaj predmet političnih pritiskov; kljub temu pa štetja le dokazujejo določeno stanje, ki ga ni mogoče popolnoma potvoriti. Kot kažejo podatki iz leta 1921, so se Italijani in Furlani naselili pretežno kot državni uradniki, vojaško osebje, cestni in železniški delavci. Priliv italijanskega prebivalstva je bil močno občuten v Tabli in na Trbižu. Priseljevanje romanskega prebivalstva je trajalo nekako do leta 1931, saj so bile do takrat izčrpane delovne možnosti ozemlja. Nemško-slovenski značaj Kanalske doline se je

Priloga 3: (podatki kakor zgoraj)

Funkcije	Uradno štetje 1921				1931	
	Prisotno prebivalstvo	Italijani	Nemci	Slovenci	Tuji državljeni prebivalstvo	Prisotno prebivalstvo
Bela peč	866	44	426	27	369	897
Lipalja ves	343	60	203	61	19	288
Naborjet	636	57	488	8	83	965
Pontabelj	702	315	352	6	29	786
Trbiž	4003	654	2917	251	426	4736
Ukve	771	33	179	548	11	771
Žabnice	903	44	525	205	129	912
Skupaj	8224	1207	4185	1106	1726	9355

spet za nekaj let stabiliziral. Pravo prelomnico v narodnem smislu pa pomeni leto 1939. Takrat se pojavijo zloglasne opcije, ki popolnoma spremenijo narodnostno podobo Kanalske doline.³

Opcija kot sredstvo reševanja nacionalnega vprašanja — v tem primeru gre za reševanje narodnega/manjšinskega vprašanja — se je prvič pojavila po prvi svetovni vojni. Bila je sestavni del meščansko-nacionalistične politike, ki je izhajala iz načela, da drugojezični element v državi moti in ga je zato treba odpraviti. Po tem načelu že sam obstoj narodnih manjšin predstavlja potencialno nevarnost za državo. Po prvi svetovni vojni so nekatere države sklenile pogodbe o prisilni izmenjavi prebivalstva. Po svojem bistvu so meddržavni sporazumi o opcijah nadaljevanje pogodb o prisilni izmenjavi prebivalstva. V nacistični Nemčiji gre za sredstvo, ki je sestavni del rasistične politike in vojnega gospodarstva.

23. junija 1939 sta nacistična Nemčija in fašistična Italija sklenili sporazum o preselitvi Nemcev in Ladincev v Nemčijo. Sprva je bil sporazum geografsko omejen na Južno Tirolsko (Alto Adige v italijanski verziji). 21. oktobra 1939 sta pogodbeni državi razširili sporazum tudi na Kanalsko dolino. Prebivalci so bili postavljeni pred izbiro, da se odločijo za italijansko ali za nemško državljanstvo. Odločitev za nemško državljanstvo je pomenila preselitev v Tretji rajh. »Pravico« do opcije so imele osebe, ki so živele na ozemlju, ki ga je določala pogodba in so se prištevale k nemškemu narodu.

Statistični podatki o opcijah v Kanalski dolini

Po uradnih podatkih so pristojni organi ugotovili 5603 osebe s pravico do opcije (celotnega prebivalstva je bilo 11.542). Od teh se je 4576 izreklo za Nemčijo, 337 za Italijo, bilo pa je tudi 690 tako imenovanih sivih opcij (brez izjave za eno ali drugo državo).⁴

Raziskovalec Ernst Steinecke v svoji študiji Das Kanaltal — Val Canale meni, da so navedene številke neverodostojne, ter navaja druge. Od skupno 8350 neitalijanskega prebivalstva (6600 Nemcev in 1750 Slovencev) se je 8130 ljudi (6530 nemškega in 1600 slovenskega porekla) izreklo za Tretji rajh. Dejansko se je potem preselilo — predvsem na Koroško in Štajersko — 5600 nemško govorečih in le 100 slovensko govorečih. Slovenci so torej v veliki večini ostali doma. Narodnostno razmerje se je takrat prevesilo na slovensko stran.⁵

Dejanska preselitev prebivalstva je potekala postopoma. Po podpisu sporazuma (21. oktober 1939) so se morali prebivalci izreči do konca decembra istega leta (1939). Sama preselitev optantov pa bi se morala zaključiti do konca leta 1942 — v resnici beležimo primere preselitve še pomladi leta 1943. Na drugi strani pa preselitev ni potekala po načrtih ter je bila le delno izvedena. V prvi vrsti so Kanalsko dolino zapustili majhni kmetje in odvisni delavci, na drugi strani pa rudarski in železarski delavci iz Rablja in Bele peči, torej v glavni večini vaški in mestni proletariat in polproletariat, ki si je v večini primerov obetal boljše življenjske pogoje.

V Kanalski dolini je ostalo 2300 optantov (800 Nemcev in 1500 Slovencev), ki so bili v večini kmetje, večji posestniki. Skupno z neoptanti so tvorili jedro domačinov, ki pa so že postali manjšina v lastni domovini.⁶ (Glej prilogo 4.)

Večina preseljenega prebivalstva se po drugi svetovni vojni ni več vrnila. Izpraznjene hiše optantov so zasedli priseljenci iz raznih krajev Italije, v večini iz Furlanije, ki danes tvorijo veliko večino prebivalstva Kanalske doline. Opcija je torej korenito spremenila stoletno podobo.

Pri obravnavanju sodobne in polpretekle zgodovine je primerno upoštevati dve vrsti virov: uradne podatke in dokumente obravnavane dobe, na drugi strani

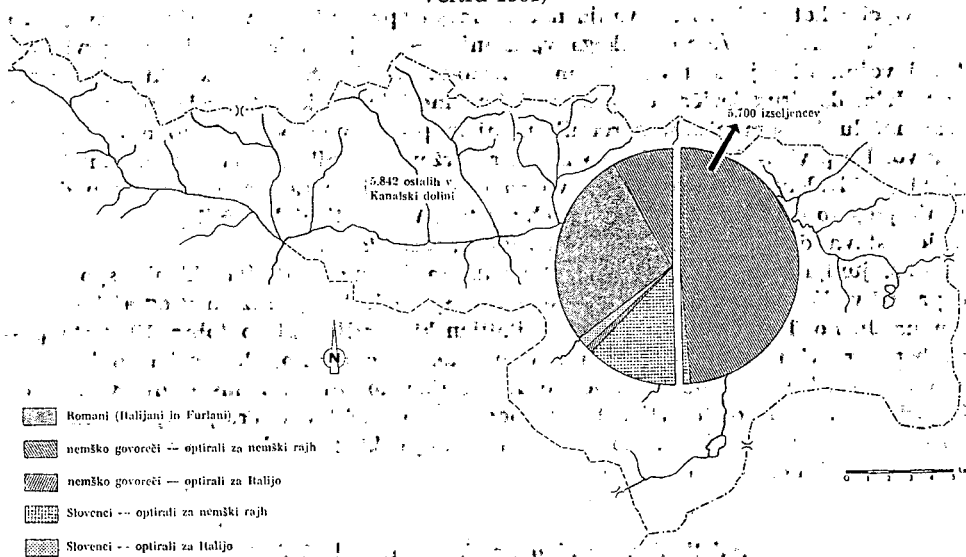
³ Kanalska dolina, 12; Slovenci v Italiji, 117.

⁴ Kanalska dolina, 12—13; Slovenci v Italiji, 117—118.

⁵ Ernst Steinecke, Das Kanaltal — Val Canale, Innsbruck 1984, 45 — odslej Steinecke.

⁶ Steinecke, 46.

Priloga 4: Zadržanje ob opcijah v Kanalski dolini 1940—1943 (iz knjige Ernst Steilnicke: Das Kanaltal — Val Canale, Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion, Innsbruck 1984, str. 45. Vir: italijansko ljudsko štetje 23. 6. 1939 in ocena dr. Theodorja Veitra 1961)

pa še neposredna pričevanja, to je ustno zgodovino. Iz sinteze omenjenih virov pride na dan marsikateri plat, ki je samo enoplastna uporaba virov ne more razkriti. Od 25. avgusta do 6. septembra 1986 se je odvijal prav na področju Kanalske doline 6. mladinski raziskovalni tabor. V sklopu tabora je delovala zgodovinska skupina, ki se je ukvarjala prav s problemom opcij.⁷ Do nekaterih ugotovitev smo prišli na podlagi razgovorov s (15) prebivalci iz Zabnic, Ukev, Oveje vasi in Lipalje vasi. Kot dodaten vir smo upoštevali župne kronike, krstne knjige in izbor arhivskega gradiva. Vedeli smo, da so opcije izredno kočljivo vprašanje, vendar domačini niso odklanjali sodelovanja. To dejstvo je takoj na začetku pobilo splošno veljavno prepričanje, da o tem problemu ni dobro govoriti, saj drezamo v odprte rane.

Zanimale so nas predvsem okoliščine in razlogi, ki so pogojevali zadržanje domačinov. Domačini pojmujejo opcije kot važno prelomnico v zgodovini Kanalske doline. Rezultati opcij kažejo na jasno odločitev prebivalcev za Reich, čemur pa ni v enaki meri sledila dejanska preselitev. Zato je treba nujno razlikovati med opcijo kot opredeljitvijo in opcijo kot namenom odselitve.

Nove ugotovitve v zvezi s problemom opcij⁸

Zakaj se je večina prebivalstva (slovenskega in nemškega rodu) v Kanalski dolini odločila za izbiro nemškega državljanstva? Razlogov je bilo več: politični, sociogospodarski in kulturni. Vsekakor je bil najmočnejši sociogospodarski razlog.

Najprej se bomo dotaknili prav tega zadnjega problema. Prebivalci so se pretežno ukvarjali s kmetijstvom in gozdarstvom. Slednja ugotovitev velja za tiste kraje, ki so jih naseljevali prebivalci slovenskega rodu. Poljedelstvo je bilo slabo razvito, prevladovala je živinoreja — še posebno v Ukvah. Ukljani so se ukvarjali s planšarstvom na planini, kjer so preživeli vse tople mesece v letu. Vendar živinoreja in gozdarstvo nista nudila dovolj zaslužka, zato so morali drugod iskati dodatno

⁷ V sklopu 6. mladinskega raziskovalnega tabora »Kanalska dolina 1986« je delovala zgodovinska skupina, ki so jo sestavljali mentorji Teodor Domej (Celovec), Aleksej Kalc (Trst), Milan Pahor (Trst) ter mlade raziskovalke Maja Brajkovič (Vižovlje), Darija Colja (Proseck), Helena Smotlak (Oreh), Katja Volpi (Trst).

⁸ Nove ugotovitve slonijo na podatkih 15-tih informatorjev-domačinov.

zaposlitev. Največ se jih je zaposlilo v tovarni verig na Beli peči in v rudniku svinca v Rablju. Ostali so prijeli za vsako delo; precej jih je odhajalo na sezonsko delo v tujino. Nemški reich je nudil boljše pogoje za zaposlitev odvisnih delavcev, kar se je izkazalo pri optantih, ki so se tja odselili ter dobili ustrezno zaposlitev. Tako so si dejansko izboljšali delovne in življenjske pogoje.

Politični razlog je odigral manjšo vlogo. Pri nekaterih optantih je nedvomno na izbiro vplivala vera v moč nove nemške ureditve. Pri večini primerov je prevladovala navezanost in pripadnost k tradicionalni deželni ureditvi — Koroški.

Kulturnonarodni razlog je prav tako odigral svojo vlogo. Na izbiro domačinov je vplival nezaupljiv odnos do italijanskih oblasti, čeprav pritisk fašistične Italije v narodnem smislu ni bil tako občuten kot v ostalih predelih države, ki so jih takrat naseljevali Slovenci, Tržaška, Goriška, Benečija, Istra. Domačini so obravnavali Italijo kot tujek. Isti odnos je veljal do novih priseljencev: Italijanov in Furlanov.

Propaganda: vloga in vpliv

Važno vlogo je pri opcijah odigrala nemška propaganda, ki se je uspešno vezala na pereče probleme prebivalstva. Kaže, da so jo vodili predvsem domači agitatorji (nemški privrženci), ki so močno propagirali za Tretji reich. Vendar se prav pri problemu propagande naši informatorji niso hoteli izjasniti, odgovori so bili v glavnem megleni in nedorečeni. V glavnem so trdili, da so propagando izvajali tujci in ne domačini. Propaganda naj bi se v večini primerov odvijala po gostilnah.

Propaganda je potekala na dveh tirih: a) poveljevala je moč socialnega in gospodarskega napredka Nemčije in tako obenem kazala na možnost izboljšanja življenjskih in delovnih pogojev; b) ustražovala je domače prebivalstvo s trditvijo, da opcija za Italijo pomeni dejansko preselitev na jug države. Prav navedeni motiv je — kot kaže — najbolj vplival na izbiro, t. j. opcijo za Nemčijo.

Z nemške strani je bila propaganda močna in kapilarna, česar ne moremo trditi za italijansko stran. Po mnenju domačinov, s katerimi smo se razgovarjali, je bilo tako stališče odvisno od dejstva, da je bila italijanska država zainteresirana, da izprazni Kanalsko dolino »tujerodcev« in naseli priseljence Italijane in Furlane. Vsekakor je bila italijanska »nepropaganda« prav tako dejanska politična odločitev.

Obstajala je še tretja vrsta propagande: propaganda proti izselitvi. Tako se je na primer župnik v Zabnicah (Premrl) jasno izrekel (s prižnice) proti opcijam, svaril je domačine glede izselitve in jih nagovarjal, naj ostanejo doma. Nadalje smo zabeležili poizkus propagande iz Ljubljane, od koder so poslali v Kanalsko dolino letake (s pozivom ljudstvu, naj ne zapušča domov), ki pa niso bili porazdeljeni po vaseh iz varnostnih razlogov.

Kako to, da se ni velika večina optantov slovenskega rodu dejansko izselila iz Kanalske doline? Po opciji za nemško državljanstvo (do 31. 12. 1939) nastopi obdobje dejanske izselitve. Optante ločimo v dve skupini: a) odvisne delavce, trgovce in uradnike, b) kmete in druge posestnike. Prva navedena skupina je dobila konkretno ponudbo za novo delovno mesto in stanovanje. Zanje je bila izselitev najmanj problematična. Dejansko lahko trdimo, da so omenjeni optanti v večini primerov izboljšali svoje življenjske razmere. Izselili so se v večja mesta na Koroškem, pa tudi globlje v Nemčijo. Veliko bolj problematična je bila izselitev za kmeta. Prav kmet je zelo navezan na zemljo, okolje in vaške običaje; saj se težko loči od domačega kraja. Za dejansko izselitev je moral kmet dobiti resnično dobro ponudbo. V Italiji je pri tem sodelovala družba »Ente delle Tre Venezie«, ki je odkupila imetje. Nadalje je bila zadolžena, da imetje odda novemu priseljencu. Na drugi strani je Nemčija ponujala zemljišča in domačije v Avstriji, predvsem na Koroškem: v Rožu in na Zilji. Obstajala je možnost, da si je optant predhodno ogledal posestvo, na katerega naj bi se odselil.

Čeprav so bili postavljeni še kar sprejemljivi pogoji za izselitev, pa se večina slovenskega kmečkega prebivalstva le ni odločila za dejansko izselitev. Glavni razlogi za tako odločitev: 1. Kanalčani so bili navezani na domači kraj, imeli so svoje navade in običaje, živeli so v organizirani vaški skupnosti; 2. predvsem kmetje se niso hoteli odreči svoji zemlji, ki so jo pridobili z delom svojih prednikov. Poleg tega je izselitev pomenila korak v neznanu, v negotovo bodočnost; 3. pri ogledih novih posestev v Rožu in na Zilji so ugotovili, da bi bili preseljeni na domačije ljudi, ki so jih nemške oblasti nasilno izgnale v notranjost države. V veliki večini primerov je šlo za slovensko govoreče družine na Koroškem, ki so jih Nemci v letu 1942 nasilno selili; 4. kmalu se je izkazalo, da izseljenci-optanti na novih posestvih niso dosegali dobrega gospodarskega učinka, saj so naleteli na slabe pogoje, ki pa so jih že itak imeli prej v Kanalski dolini; 5. s trajanjem in razvojem vojnih dogodkov, ko ni več kazalo na gotovo nemško zmago, se je porajalo mnenje (ki je postopoma preraslo v gotovost), da se bodo po vojni vrnili na posestva prvotni lastniki in da bodo optanti ob premoženje; 6. možnost zaposlovanja čez mejo in torej uživanje boljših gospodarskih pogojev Tretjega reicha. Kanalčani so se dnevno vozili na delo v Nemčijo, zvečer pa so se vračali domov.

Iz navedenih razlogov je velika večina kmečkega (slovenskega) prebivalstva skušala ostati na svojih domovih. Zavlačevali so odhod na več načinov: a) dolgotrajna pogajanja pri cenitvi premoženja, b) zavlačevanje pri izbiri posestev. K vztrajanju na domačih tleh je pripomoglo dejstvo, da s trajanjem vojne Nemčija in Italija nista bili več v stanju, da dosledno izpeljeta vse predpise v zvezi z opcijo. Zadeva je postajala vedno bolj drugotnega pomena za obe strani.

Pri opcijah ne smemo prezreti dejstva t. i. »sivih opcij«. Gre za prebivalce, ki se niso odločili ne za Nemčijo ne za Italijo. Po mnenju naših sogovornikov moramo upoštevati določeno »strpnost« predpostavljenih uradnikov, ki niso dosledno izvajali predpisov opcije, ki je predvidevala dejansko odločitev: ali za Nemčijo ali za Italijo.

Prostovoljnost ali prisila?

Na papirju (v teoriji) je bila izbira (opcija) za nemško oziroma italijansko državljanstvo prostovoljna. V praksi pa se je izkazalo prav obratno. Propaganda je ustvarila ozračje, ki je bilo v prid Nemčije. Prebivalci so bili ustrahovani, da odločitev za Italijo pomeni obenem izselitev na Jug. Propaganda se je v resnici izkazala za pravo ustrahovanje. Zato upravičeno menimo, da so bile opcije prisilna odločitev prebivalstva v prid Nemčije. Svobodna opcija bi bila mogoča v popolni demokraciji, ne pa v totalitarnih režimih kot sta to bila nacistična Nemčija in fašistična Italija.

Današnjost

Danes ljudje različno pojmujejo opcije ter gledajo na tiste, ki so v letih 1940—1942 zapustili Kanalsko dolino. Nekateri gledajo nanje neprizadeto; drugi z obžalovanjem, da sami niso naredili podobnega koraka. Tretji povezujejo z odhodom dela sovaščanov in prihodom novih priseljencev, ki so s sabo prinesli nov jezik in drugo kulturo, konec tradicionalne vaške skupnosti. Pri nekaterih smo zaznali in začutili celo bolečino izkoreninjenosti na domačih tleh.

Ovčja vas, Ukve, Žabnice: tri različne stvarnosti⁹

Če omejimo pogled na tri naselja, kjer je štrnjeno prebivalo slovensko prebivalstvo, opazimo razlike. Nedvomno so opcije prizadele celotno dolino, vendar so pustile delno različne posledice. Ovčja vas, Ukve in Žabnice so doživele različno

⁹ Ugotovitve slonijo na izjavah domačinov, ki jih je zbrala zgodovinska skupina na 6. MRT »Kanalska dolina 1986«, podatki o Ovčji vasi pa so zapisani v knjigi »Valbruna — Ovčja vas« izpod peresa domačega župnika Maria Gariupa.

usodo, če gledamo na vso zadevo bolj iz narodnostnega vidika. Nedvomno je najbolj korenito spremembo doživela Ovčja vas, kjer se je narodnostna podoba zaradi opcij popolnoma spremenila. Nekoč popolnoma slovenska vas je danes večinioma italijanska (oziroma furlanska) z manjšim delom prebivalcev, ki so še Slovenci. V glavnem sta botrovala dva vzroka: temeljita nemška propaganda na področju občine Nabor-jet-Ovčja vas, na drugi strani pa socialno izpostavljena plast odvisnih delavcev, ki se je izselila iz gospodarskih razlogov.

Tudi vas Ukve spada v isto občino, vendar se je tam izselilo najmanj domačega slovenskega prebivalstva. Vztrajali so na svoji zemlji, saj so od nje živeli (planine, živinoreja, gozdarstvo), zato so se težje odločali za odselitev. Poleg tega so bili vaščani bolj organizirani kot vaška skupnost in narodnost: cerkev, pevski zbor, navade in običaji. Vse skupaj je pripomoglo k dejstvu, da se je iz vaši Ukve izselilo manj ljudi kot iz Ovčje vasi in Žabnic. Žabnice predstavljajo srednjo pot. Vas je bila že prej močno mešana: kmetje, večji obrtniki, odvisni delavci. Poleg tega je služila na račun romarske poti na Višarje, kjer so imeli svoje trgovine in prenočišča v rokavh tudi domačini iz Žabnic. V vasi so imeli Slovenci dobre pozicije, vendar se je čutil močan vpliv Nemcev. Vse to je povzročilo, da se je precej domačinov izselilo, vendar manj kot v Ovčji vasi.

Največ objavljenega gradiva imamo za Ovčjo vas. Na razpolago imamo novo publikacijo, ki je izšla leta 1986 izpod peresa domačega župnika Marija Gariupa z naslovom »Valbruna — Ovčja vas« v italijanščini. V njej zasledimo podatke, ki se nanašajo na opcije.

V nedeljo 12. novembra 1939 je moral župnik Gujon prebrati občinsko odredbo: »Ogni famiglia riceverà due moduli da compilarsi: uno bianco e l'altro verde. La famiglia, anzi, i membri della famiglia che desiderano emigrare in Germania, firmeranno il modulo verde, e chi opta di restare al suo posto, in Italia, firmi il modulo bianco. L'autorità superiore assicura tranquillità, libertà e pace nelle loro case e possidenze, purché buoni e fedeli cittadini.« V prevodu se, besedilo glasi: »Vsaka družina bo prejela dvoje obrazcev: belega in zelenega. Družina, oziroma družinski člani, ki se želi izseliti v Nemčijo, bo izpolnila zeleni obrazec; tisti, ki želi ostati v Italiji, naj izpolni beli obrazec. Oblast zagotavlja mir in svobodo vsem, če so seveda dobri in zvesti državljani.«¹⁰

V sklopu zgodovinske skupine na 6. mladinskem raziskovalnem taboru »Kanal-ska dolina 1986« smo izsledili tudi dva neizpolnjena obrazca: enega belega (za opcijo v korist Italije), enega oranžnega (za opcijo v korist Nemčije). Obrazca smo izsledili v Žabnicah, kar da morda slutiti, da so se morda obrazci (po barvi) razlikovali od občine do občine. Sicer gre za manjšo podrobnost, ki ne igra bistvene vloge.

Povrnimo se raje nazaj v Ovčjo vas. Decembra 1939 so se vse družine, razen dveh, odločile za Tretji Rajh. Glavni razlog za tako odločitev je bil strah, da bi odločitev za Italijo pomenila izselitev na Sicilijo. Vidno vlogo pa je seveda odigrala močna propaganda v korist Nemčije. Tekom leta 1940 se je začela dejanska izselitev: vas je zapustilo 58 oseb. V letih 1940—1941 je zapustilo vas 32 družin (od 50), v letu 1942 še nadaljnjih 90 oseb; konec leta 1942 je ostalo v vasi le 70 domačinov. Ostali del prebivalstva so tvorili delavci in vojaštvo. Ob zaključku opcij je v vasi domače prebivalstvo tvorilo le tretjino celotnega prebivalstva, tako globoko se je v vas zarežala nova stvarnost.¹¹

Zaključek

Gornji članek lahko ocenimo kot prispevek za zgodovino opcij v Kanalski dolini. O opcijah se je doslej izredno malo pisalo, saj je bila tema sama izredno kočljiva. Na drugi strani se ni hotelo ali želelo drezati v še odprte rane. Problemi

¹⁰ Mario Gariup, Valbruna — Ovčja vas, Trst 1986, 95 — odslej M. Gariup.

¹¹ Mario Gariup, 99—101.

slovenske narodnostne skupnosti v Kanalski dolini so itak zelo resni in pereči ter se jih ni želelo otežiti s problemom opcij, ki še danes kažejo svoje posledice. Vsekakor se je treba problema ne samo dotakniti, temveč ga tudi raziskati ter nato natančno opisati. Na ta način bomo prišli do raziskanega dogodka v sklopu celotne zgodovine Slovencev v Kanalski dolini, ki jo bo tudi treba podrobno sestaviti.

Bibliografija in viri:

1. Bogo Grafenauer, Kanalska dolina (etnografski razvoj), Ljubljana 1946.
2. Bogo Grafenauer, Kanalska dolina, v: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, Ljubljana—Koper—Trst 1975, str. 111—118.
3. Ernst Steinicke, Das Kanaltal — Val Canale. Sozialgeographie einer alpinen Minderheitenregion. Reihe: Innsbrucker Geographische Studien, Band 11, Innsbruck 1984.
4. Karl Stuhlpfarrer, Umsiedlung Südtirol 1939—1940, knjiga 1 in 2, Dunaj—München 1985.
5. Salvatore Venosi - Mario Gariup, Slovenci v Kanalski dolini. Gli Sloveni nella Val Canale, v: Provincia di Udine, Atti della Conferenza sui gruppi etnico linguistici della provinci di Udine, 5—6 maggio 1978.
6. Mario Gariup, Valbruna — Ovčja vas (persone e vicende in un paese della Val Canale), Trst 1986.
7. Koroški zbornik, Ljubljana 1946.
8. Župne kronike vasi Žabnice, Ukve in Ovčja vas.
9. Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, gradivo o opcijah.
10. Posnetki in zapiski razgovorov z informatorji (15 oseb) iz Kanalske doline o problemu opcij. Zbrano v sklopu zgodovinske skupine 6: mladinskega raziskovalnega tabora »Kanalska dolina 1986«. Celotno gradivo hrani Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu, del gradiva je deponiran na Slovenskem raziskovalnem inštitutu — podružnica v Ovčji vasi (Kanalska dolina).
11. Karl Stuhlpfarrer, Umsiedlung aus dem Kanaltal, Eine Dokumentation, Dunaj 1986. / Dokumentarno gradivo o opcijah, ki ga hrani avstrijski zgodovinar Karl Stuhlpfarrer /.
12. Metod Turnšek, Na Višarjih zvoni, Gorica 1969.

Riassunto

LE OPZIONI IN VAL CANALE (1939—1942)

Milan Pahor

La Germania nazista e l'Italia fascista sottoscrissero il 23 giugno 1939 un accordo speciale sul trasferimento dei tedeschi e ladini nel Terzo Reich. L'accordo era geograficamente limitato all'Alto Adige, successivamente — il 21 ottobre 1939 — fu esteso anche alla Val Canale. »Il diritto« alle opzioni fu concesso alle persone di lingua tedesca che abitavano nella Val Canale, il criterio della nazionalità fu affidato alla discrezione dei comuni interessati. Nella Val Canale furono passati per tedeschi anche gli abitanti di lingua slovena. Gli abitanti furono posti davanti alla scelta — opzione — di rimanere cittadini italiani oppure dichiararsi tedeschi. Le operazioni di voto — vennero distribuite delle schede di due colori (bianca e arancione) — furono svolte in fretta entro il 31. dicembre 1939. La stragrande maggioranza della popolazione optò per la Germania.

Bisogna distinguere un dato fondamentale: l'opzione come scelta, l'opzione come trasferimento nel territorio del Reich germanico. Si è già detto che per la Germania optò la stragrande maggioranza della popolazione, il trasferimento effettivo di tutti gli optanti non fu mai completamente attuato. La questione dell'opzione incise profondamente nella vita della vallata. Il rapporto etnico fu completamente stravolto, l'elemento italiano divenne maggioritario. Gli abitanti originari si trasferirono: in gran parte di lingua tedesca, mentre gli abitanti di nazionalità slovena rimasero sul posto.

Le opzioni influirono sulla vita, sui rapporti e sugli usi e costumi della popolazione locale: si avvertono ancora oggi.